

א

רשות ערעור אזרחי 4905 / 98

פרופסור יוסף גמזו

נגד

1. נעמה ישעיהו

2. לילך ישעיהו

ב

בבית-המשפט העליון בשבתו כבית-משפט לערעורים אזרחיים

[19.3.2001]

ג

לפני הנשיא א' ברק והשופטים י' זמיר, י' אנגלרד

הערעור נסב על פרשנותו של סעיף 69(ה) לחוק ההוצאה לפועל, תשכ"ז-1967 (להלן – החוק). המחיל על תשלומי מזונות שהצטברו בשל אי-פירעון במועד ומטעמים מיוחדים שיירשמו את הוראת סעיף 69(ד) לחוק. הוראה זו קובעת כי כאשר קבע פסק-דין סכום כסף לתשלום בשיעורים, רשאי ראש ההוצאה לפועל, אם ראה הצדקה לכך, להפנות את בעלי-הדין לבית-המשפט כדי לבקש את שינוי השיעורים שנקבעו בפסק-הדין. השאלות שהועמדו לדיון הן שאלת תחולתו של סעיף 69(ה) על פסק-דין שלא נקבעו בו שיעורים לתשלום המזונות, מהות הטעמים המיוחדים המונחים ביסוד הוראת סעיף 69(ה) ושיקולי בית-המשפט בבחינת השאלה אם להסכים לבקשת החייב במזונות לפרוס את חובו על-ידי תשלום בשיעורים.

ד

ה

בית-המשפט העליון פסק:

- א. (1) התכלית המונחת ביסוד הוראת סעיף 69(ה) לחוק הייתה לסייע לבן-הזוג שהצטבר נגדו חוב מזונות שלא נפרע במועדו. נמצא, שמן הראוי הוא – לשם הגשמת התכלית המונחת ביסוד ההוראה – לפרוס את תחולתו של סעיף 69(ה) לחוק הן על המקרה שבו פסק-הדין קבע שיעורים לתשלום המזונות והן על המקרה שבו פסק-הדין לא קבע שיעורים לתשלום המזונות (370ה – 1).
- (2) מכאן כי הפירוש הנכון הוא כי הוראות סעיף 69(ד) לחוק – שלפיהן רשאי ראש ההוצאה לפועל להפנות את בעלי-הדין לבית-המשפט – יחולו גם על תשלומי מזונות שהצטברו בשל אי-פירעון במועד. במישור הפרשני יש לומר, כי ההפניה בסעיף 69(ה) לחוק אל "הוראות" סעיף 69(ד) מכוונת אל ההיבט האופרטיבי של הוראה זו – "להפנות את בעלי הדין לבית המשפט כדי לבקש שינוי השיעורים שנקבעו" – ולא אל התנאים המוקדמים הקבועים בסעיף 69(ד) – "נקבעו שיעורים בפסק-הדין" (370ד – ה, 371ב – ג).
- (3) הטעמים המיוחדים שיירשמו, על-פי האמור בסעיף 69(ה) לחוק, הם טעמיו של ראש ההוצאה לפועל. אין אלה טעמיו של בית-המשפט. אין זה סביר להניח כי אין כל

- הגבלה על כוחו של ראש ההוצאה להפנות את הצדדים לבית-המשפט, ואין כל סיבה שלא להניח כי הטעמים המיוחדים צריכים להירשם על-ידי ראש ההוצאה לפועל. דרישה זו – של "טעמים מיוחדים" שירשום ראש ההוצאה לפועל עולה גם מן העובדה כי ההפניה לבית-המשפט אינה מצריכה הוכחת שינוי נסיבות מצדו של החייב, ועל-כן ברור כי אין היא עניין שבשיגרה (371ה – 1).
- ב. (1) הטעמים המיוחדים שדורש החוק להפעלת סמכותו של ראש ההוצאה לפועל לפי סעיף 69(ה) לחוק מתקיימים בכל מקרה שבו מוכח, להנחת דעתו של ראש ההוצאה לפועל, כי בלא קביעת שיעורים לחוב המזונות לא יוכל החייב לקיים את עצמו. במצב דברים זה יוכל ראש ההוצאה לפועל להפנות את בעלי-הדין לבית-המשפט כדי לבקש קביעת תשלום חוב המזונות לשיעורים. מסקנה זו מתבקשת מהתכלית המונחת ביסוד החוק, המורכבת מהתכלית הספציפית המיוחדת לחוק ומהתכלית הכללית, החלה על כל דברי החקיקה כולם (374א – ג).
- (2) בבסיס החוק מונחות שתי תכליות שהן מיוחדות לו. האחת, לסייע לזוכה לגבות את חובו במהירות וביעילות. השנייה, להגן על החייבים, אשר לאור מצבם הכלכלי אינם יכולים לעמוד בתשלום החוב הפסוק. החוק בא למנוע מצב שבו בהפעלת מנגנון הגבייה לטובת הזוכה יהפוך החייב לחסר יכולת ולנטל על החברה. זהו היבט סוציאלי הבא להתחשב בחייב תוך מניעת ירידה לחייו (374ד, 375א).
- (3) בצד שתי תכליות מיוחדות אלה עומדות שתי תכליות כלליות, התומכות בהן. תכליות אלה נגזרות מערכי היסוד של השיטה ומעוגנות, בין השאר, בחוקי היסוד בכלל ובחוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו בפרט (375ב – ג).
- (4) לצד התכלית המיוחדת שעניינה גבייה מהירה ויעילה של החוב מונחת התכלית הכללית שעניינה הגנה על הקניין, המתבטאת בהוראת חוק היסוד המגנה על הקניין, כאמור בסעיף 3 לחוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו. זכותו של זוכה על-פי פסק-דין היא חלק מקניינו. חוק היסוד מגן על זכות זו ומבקש לקיימה ולהגשימה. הוצאה לפועל מהירה ויעילה מגנה כראוי על זכות הקניין של הזוכה. הוצאה לפועל איטית או כזו שאינה מאפשרת הגשמת הפסק, פוגעת בקניינו של הזוכה (375ג – ד).
- (5) הוצאה לפועל בלתי יעילה עשויה אף לפגוע בכבוד האדם של הזכאי למזונות, אם ללא תשלום דמי המזונות נפגע מינימום הקיום האנושי שלו. הזכות של כל אדם – לרבות הזכאי על-פי פסק-דין למזונות – לקיום מינימלי היא חלק אינטגרלי מההגנה החוקתית המוענקת על-ידי חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו (375ה – ו).
- (6) בצד התכלית המיוחדת שעניינה מניעת ירידה לחייו של החייב, מונחת התכלית הכללית שעניינה הגנה ושמירה על כבוד האדם והחירות של החייב. תכלית זו מעוגנת בחוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו. כבודו של האדם כולל בחובו הגנה על מינימום הקיום האנושי. אדם המתגורר בחוצות, ואין לו דיור, הוא אדם שכבודו כאדם נפגע; אדם הרעב ללחם, הוא אדם שכבודו כאדם נפגע; אדם שאין לו גישה לטיפול רפואי אלמנטרי, הוא אדם שכבודו כאדם נפגע; אדם הנאלץ לחיות בתנאים חומריים משפילים, הוא אדם שכבודו כאדם נפגע. כך כבודו של כל אדם; כך כבודו של חייב

א

ב

ג

ד

ה

ו

ז

שאין בידו לשלם חוב פסוק במועדו, וכך כבודו של חייב על-פי חוב פסוק ממזונות (1375 – 376א).

א (7) התכליות המונחות ביסוד החוק מצויות לעתים קרובות בהתנגשות. כך לעניין התכליות המיוחדות, וכך לעניין התכליות הכלליות. אשר לתכליות המיוחדות, הרי לא פעם הצורך להבטיח לנושה גבייה מהירה ויעילה של החוב מתנגש בחוסר היכולת של החייב. אשר לתכליות הכלליות, הרי קיים מתח פנימי בין הצורך להגן על הקניין ולהבטיחו ולעתים גם על כבוד האדם של הזוכה, ובין הצורך להגן על כבוד האדם של החייב ולהבטיחו. כבוד האדם, כערך חוקתי, עשוי להופיע בשני הצדדים של המאזניים (376 ב – ג).

ב (8) נדרש איזון בין התכליות, המיוחדות והכלליות, המתנגשות. איזון זה ייתן משקל נכבד לזכויות של הזוכה ולאינטרסים של הזוכה ושל הציבור, שהרי ההתדיינות המשפטית נסתיימה. זכותו של הזוכה מעוגנת בפסק-דין סופי. על החייב לקיים את פסק-הדין. זו נקודת המוצא. מטבע הדברים, האיזון בין הזכויות והאינטרסים של הזוכה לבין הזכויות והאינטרסים של החייב יפגע בדרך-כלל בחייב בצורה קשה יותר מאשר בנושה. כך בחייב "סתם". כך על אחת כמה וכמה בחייב של חוב מזונות. הייחוד של חוב זה מעמיד את נקודת האיזון בין התכליות המתנגשות קרוב עוד יותר למעטפת של כבוד האדם של החייב, וזאת גם אם הזוכה לא יגיע למינימום של קיום אנושי אם המזונות לא ישולמו (376 ד – ה).

ד (9) עם זאת גם בחוב מזונות איזון זה לא צריך לפגוע ב"גרעין הקשה" של כבוד החייב. יש לשמור על צלם האדם של החייב במזונות. יש להבטיח את מינימום הקיום האנושי של החייב במזונות. איזון זה יובטח אם הוראת סעיף 69(ה) לחוק תפורש באופן שסמכותו של ראש ההוצאה לפועל להפנות את בעלי-הדין לבית-המשפט "מטעמים מיוחדים" מתקיימת שעה שראש ההוצאה לפועל השתכנע כי ללא קביעת שיעורים לחוב המזונות, לא יוכל החייב לקיים את עצמו (376 ז – ט).

ה ג. (1) שיקול-דעתו של בית-המשפט שאליו הפנה ראש ההוצאה לפועל את בעלי-הדין לבחינת השאלה אם אין זה ראוי לקבוע שיעורים – ואם נקבעו בעבר שיעורים, לשנותם, מופעל באופן שללשון החוק יינתן מובן המגשים את תכליתה. על בית-המשפט לבחון אם ביצוע חיוב המזונות בלא לקבוע לו שיעורים יגרור אחריו מצב דברים שבו החייב אינו יכול לקיים את עצמו. על בית-המשפט להפעיל את שיקול-דעתו באופן שבלא לפגוע במינימום הקיום האנושי של הזוכה, מינימום הקיום האנושי של החייב לא ייפגע. נקודת המוצא היא חובתו של החייב לקיים את פסק-הדין ולשלם את המזונות, גם אם הדבר קשה לו. זכותו של הזוכה ואינטרס הציבור מחייבים תוצאה זו. עם זאת עשויים להיות מקרים – והנטל להוכיחם מוטל על החייב – שבהם עמידה על זכות הזוכה ואינטרס הציבור תפגע במינימום הקיום האנושי של החייב. זאת על בית-המשפט למנוע (376 א, 377 א, ג – ד).

ו (2) מטרת ההליך אינה לשנות את שיעורו של החוב. מטרתו היא להבטיח כי החוב שנפסק ישולם לנושה לשיעורים, באופן שלא תיפגע יכולת הקיום הבסיסית של החייב. השימוש בסמכות הנתונה לבית-המשפט בסעיף 69(ה) לחוק צריך להיות במשורה,

זוהי סמכות חריגה. אסור לה שתיצור אווירה של השתמטות מתשלום חוב המזונות. אסור ליצור מצב דברים, שבו יעדיפו חייבים להימנע מתשלום חוב מזונות על-מנת להגדילו ולהאדירו במטרה לזכות לפריסת תשלומים (377ד – ה).

ד. (אליבא דשופט י' אנגלרד):

(1) כאשר אישה תובעת מזונות מבעלה לפרנסתה ולפרנסת ילדיה, יש להבדיל, במסגרת השיקולים בדבר דרכי ההוצאה לפועל, בין חוב לתשלום מזונות שוטפים, שהחוב בהם מתחדש מחודש לחודש, לבין חוב שהצטבר על אי-פירעון של חוב מזונות בעבר. זה נכון במיוחד כאשר בזמן הדיון בהוצאה לפועל אין מוטלת עוד על החייב חובת מזונות. דאגתו העיקרית של המחוקק הייתה להבטיח את תשלום המזונות השוטפים, שהם ביטוי לצורכי המחיה המידיים של בני המשפחה הזכאים להם. כאן, יחסו של הדין הוא נוקשה ביותר כלפי החייב, הן במישור המהותי בעניין קביעת גובה סכום המזונות והן במישור ההוצאה לפועל, שבו קיים איום על החייב למסר אורחי ללא חקירת יכולת (382א – ב).

(2) השיקולים להפניית בעלי-הדין לבית-המשפט במסגרת הוראת סעיף 69(ה) לחוק ושיקוליו של בית-המשפט לגבי האפשרות לפריסת החובות שהצטברו עד למועד החלטתו, מן הראוי כי יהיו מודרכים על-ידי יחסו של חוב זה לצורכי המחיה השוטפים של בני המשפחה. יש להחמיר עם חייב מזונות שאינו ממלא את חובתו לספק את צורכי המחיה השוטפים לבני משפחתו הנזקקים להם. לעומת זאת אפשר להקל עם חייב שבשלב זה אינו חייב עוד לזון את בני משפחתו, והחוב שעליו לשלם נוגע לעבר הרחוק. בנסיבות אלה יש טעם להפנות את בעלי-הדין לבית-המשפט כדי שיקבע את שיעורי התשלומים לסילוק החוב על-פי יכולתו הכלכלית של החייב, כפי שנהוג כלפי חייבים אחרים. על בית-המשפט להשתכנע כי אמנם אין לחייב אפשרות לשלם את חובו במלואו וכי הוא אינו מנסה להשתמט מתשלום החוב. כמו כן בקביעת שיעורי התשלום אין להותיר את החייב ללא אמצעי קיום מספיקים (382ה – 383א).

(3) אפשר לתת משקל מסוים לעובדה כי מדובר בחוב מזונות. מן הראוי שתיבחן השאלה כיצד התגברו בני המשפחה על מחדלו של מפרנסם לזון אותם. במסגרת זו מן הדין לבדוק אם בני המשפחה נכנסו לחובות לשם סיפוק צורכיהם, ואם חובות אלה עדיין מעיקים עליהם בשלב זה של הדיון בהוצאה לפועל. יש לזכור, כי קביעת שיעורים לתשלום החוב אינה מונעת מהזוכה לנקוט אמצעים אחרים שמקנים דיני ההוצאה לפועל לשם גביית חובו, כגון עיקול נכסים (383א – ב).

חוקי יסוד שאוזכרו:

– חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו, סעיף 3.

חיקה ראשית שאוזכרה:

– חוק ההוצאה לפועל, תשכ"ז-1967, סעיפים 7(א), 7א, 7(א), 12, 22(א), 38, 39, 50(ב), 50(ד), 67, 67(א), 68, 69, 69(א), 69(ב), 69(ד), 69(ה), 69א, 69ג-69ג, 70, 74(א), 74(ב).

פ"ד נה (3) 360

- חוק הגנת השכר, תשי"ח-1958, סעיפים 8, 8(ב).
- חוק ההוצאה לפועל (תיקון מס' 15), תשנ"ד-1994.
- א — חוק ההוצאה לפועל (תיקון מס' 18), תשנ"ו-1996.
- חוק לתיקון דיני המשפחה (מזונות), תשי"ט-1959, סעיפים 4(1), 9, 11.
- חוק המזונות (הבטחת תשלום), תשל"ב-1972, סעיף 9.

הצעות חוק שאוזכרו:

- ב — הצעת חוק ההוצאה לפועל (תיקון מס' 17) (הוצאה לפועל בעניני מזונות), תשנ"ד-1994.

פסקי-דין של בית-המשפט העליון שאוזכרו:

- ג [1] בג"ץ 5304/92 פ"ח 1992 סיוע לנפגעי חוקים ותקנות למען ישראל אחרת – עמותת נ' שר המשפטים, פ"ד מז(4) 715.
- [2] רע"א 4033/98 טקאטש נ' טקאטש (לא פורסם).
- [3] בג"ץ 953/87 פורז נ' ראש עיריית תל-אביב-יפו, פ"ד מב(2) 309.
- ד [4] ע"א 105/92 ראם מהנדסים קבלנים בע"מ נ' עיריית נצרת עילית, פ"ד מז(5) 189.
- [5] בג"ץ 4146/95 עיזבון המנוחה לילי דנקנר ז"ל נ' מנהל רשות העתיקות, פ"ד נב(4) 774.
- [6] ע"א 711/84 בנק דיסקונט לישראל בע"מ, תאגיד בנקאי נ' פישמן, פ"ד מא(1) 369.
- ה [7] בג"ץ 693/91 אפרת נ' הממונה על מרשם האוכלוסין במשרד הפנים, פ"ד מז(1) 749.
- [8] ע"א 7038/93 סולומון נ' סולומון, פ"ד נא(2) 577.
- [9] בג"ץ 161/94 אטרי נ' מדינת ישראל (לא פורסם).
- [10] רע"א 4445/96 בר-נוי נ' המוסד לביטוח לאומי, פ"ד נא(4) 571.
- ו [11] בג"ץ 5618/92 לגזיאל נ' לגזיאל (לא פורסם).

ספרים ישראליים שאוזכרו:

- [12] מ' אלון כבוד האדם וחירותו בדרכי ההוצאה לפועל – ערכיה של מדינה יהודית ודמוקרטית (מהדורה 2, תש"ס).
- ז [13] א' ברק פרשנות במשפט, כרך ג, פרשנות חוקתית (תשנ"ד).
- [14] ב' שרשבסקי דיני משפחה (מהדורה 4, תשנ"ג).

מאמרים ישראליים שאוזכרו:

- [15] ד' בר-אופיר "חוק-יסוד: כבוד-האדם וחירותו ודיני ההוצאה לפועל" המשפט ג (תשנ"ו) 71.

פסקי-דין, כרך נה, חלק שלישי, תשס"א/תשס"ב 2001 364

- פ"ד נה(3) 360 הנשיא א' ברק
- [16] א' מגן "חירות הפרט וחייבים בהוצאה לפועל" הפרקליט מ (תשנ"א-תשנ"ג) 384.
- [17] ש' דורנר "מאסר חייבים בהוצאה לפועל" הפרקליט מא (תשנ"ג-תשנ"ד) 470.
- [18] מ' שמגר "מגמות במשפט" עיוני משפט כ (תשנ"ו-תשנ"ז) 5.
- [19] ד' בראופיר "שיקול-דעת שיפוטי בערעורי הוצאה לפועל" המשפט ב (תשנ"ה) 321.
- [20] ד' בראופיר "בג"ץ פר"ח ומה שאחריו" מ' אלון כבוד האדם וחירותו בדרכי ההוצאה לפועל – ערכיה של מדינה יהודית ודמוקרטית (מהדורה 2, תש"ס) 326.

א

ב

ספרים זרים שאוזכרו:

- [21] ר' יירינג המאבק למשפט (תרגום ב' קרופניק, 1947).

ערעור ברשות על פסק-דינו של בית-המשפט המחוזי בתל-אביב-יפו (סגן הנשיא ח' פורת) מיום 15.7.1998 בעע"מ 40/98, שבו נתקבל ערעור על פסק-דינו של בית-המשפט לענייני משפחה בתל-אביב (השופט י' גייפמן) מיום 16.3.1998 בתמ"ש 23872/96. הערעור נתקבל. התיק הוחזר לבית-המשפט המחוזי.

ג

דן חי, עמיחי הרשושנים – בשם המערער;

גלעד ישעיהו – בשם המשיבות.

ד

פסק-דין

ה

הנשיא א' ברק

העובדות

1. המערער והמשיבה 1 (להלן – המשיבה) נישאו זה לזה. לבני-הזוג בת (המשיבה 2; להלן – הבת). הנישואין לא עלו יפה. הצדדים הרבו בהתדיינות שבמסגרתן הוטלו על המערער תשלומי מזונות. המערער עזב (ב-1973) את הארץ. הוא חזר רק ב-1993. בכל אותה עת הוא לא שילם דבר על חשבון המזונות. חוב המזונות בגין העבר הצטבר לסכום של כמיליון ורבע ש"ח. עם שובו של המערער לארץ נקטו המשיבה והבת הליכים שונים, ובהם הליכים לתשלום בגין מזונות העבר. המערער מצדו פנה לבית-המשפט המחוזי בבקשה לבטל את החוב במזונות שנפסקו נגדו או להקטינם. בקשתו נדחתה על-ידי בית-המשפט המחוזי. בית-המשפט העליון (ע"א 368/95) קיבל

ו

ז

את ערעורו באופן חלקי, תוך שנקבע שהמערער לא יחוב עוד במזונות בגין התקופה שלאחר הגשת התביעה לביטול המזונות. ב־1995 התגרשו בני־הזוג.

א

2. בהמשך ניהלו המשיבה ובתה הליכי הוצאה לפועל כנגד המערער. במסגרתם פנה המערער לראש ההוצאה לפועל. הוא ביקש כי ראש ההוצאה לפועל יעשה שימוש בסמכות הנתונה לו (על־פי סעיף 69(ה) לחוק ההוצאה לפועל, תשכ"ז-1967) ויפנה את בעלי־הדין לבית־המשפט לענייני משפחה, כדי שהמערער יבקש מבית־המשפט לענייני משפחה לשלם בשיעורים את החוב הפסוק בגין מזונות העבר. לטענתו, דרישות הסעיף – שעניינו קיומם של "טעמים מיוחדים" – מתקיימות במקרה שלפניו. המשיבה ובתה התנגדו לבקשה. נטען על־ידיהן, בין השאר, כי ניתן לעשות שימוש בהוראה זו שעה שסכנה של מאסר בגין אי־תשלום החוב מרחפת מעל לראשו של החייב. לא כן במקרה שלפנינו, שבו לא נתבקש מאסרו של המערער. יושב־ראש ההוצאה לפועל (השופטת ר' וקסמן) נעתר לבקשה. נקבע כי "הטעם המיוחד הוא... מצבו הכספי הנטען של החייב והצורך לאזן בין זכותו לרווחה מינימלית לבין זכותם הצודקת של הזוכים לקבל מזונותיהם".

ב

ג

ד

3. בית־המשפט לענייני משפחה (השופט י' גיינמן) פסק – לאחר שעמד על הכנסותיו של המערער – כי קיימים "טעמים מיוחדים" המצדיקים תשלום בשיעורים של החוב שנצטבר לחובת המערער. נקבע כי חוב הפרשי מזונות העבר יוחזר בתשלומים חודשיים בגובה משכורתו החודשית של המערער ותגמולי אקו"ם המשולמים לו, למעט סכום בגובה הסכום הפטור מעיקול על־פי סעיף 8 לחוק הגנת השכר, תשי"ח-1958, שיישאר בידי המערער. בית־המשפט לענייני משפחה הוסיף וקבע כי לעניין קביעת משכורתו החודשית של המערער, לא תיכלל ההטבה של העמדת דיור למערער על־ידי מכללה באילת שבה הוא מלמד.

ה

ו

4. על פסק־דינו של בית־המשפט לענייני משפחה הגישו המשיבה ובתה ערעור לבית־המשפט המחוזי. סגן הנשיא ח' פורת קבע כי ההסדר שבסעיף 69(ה) לחוק ההוצאה לפועל, המאפשר פריסת חוב המזונות, נועד למנוע מאסרם של חייבים מחוסרי אמצעים. אין לו תחולה במקרה שלפנינו, שבו התחייבו המשיבה ובתה שלא לבקש הליכי מאסר כנגד המערער. כותב השופט פורת:

ז

"אי אפשר לרחם על שני הצדדים והפתרון חייב להיות בידי המחוקק. הפתרון שבחר המחוקק... הוא להעדיף את הזכאים למזונות על פני

החייבים, למעט מניעת מאסרו של החייב כאשר לא נשאר לו מאומה לשלם".

א

על פסק-דין זה הוגשה בקשת רשות לערער. הבקשה נענתה בחיוב.

הטענות בערעור

5. המערער טוען כי תוצאת פסק-דינו של בית-המשפט המחוזי היא כי נותר הוא מחוסר כול, ללא יכולת לקיים עצמו. לטענתו, מצבו הכלכלי מהווה "טעם מיוחד" לעניין סעיף 69(ה) לחוק ההוצאה לפועל. המערער נסמך גם על הוראות חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו. כנגד הפגיעה המועטה שתיגרם למשיבות עקב פריסת החוב, לאור מצבו הכלכלי האיתן, וכנגד האינטרס שבקיום פסק-דין, יש להציב את זכויותיו היסודיות של המערער לכבוד ולקיום בסיסי. בנסיבות המקרה, מאחר שהמערער הוא מחוסר אמצעים, ואילו מזונות העבר לא נועדו עוד למחייתן המיידית של המשיבות, יש מקום להשאיר בידיו סכום מינימלי הנדרש לו לצורך מחיה סבירה.

ב

ג

6. המשיבות מאמצות את קביעת בית-המשפט כי משאין חשש למאסרו של המערער, אין טעם מיוחד המצדיק פריסת החוב לשיעורים. הן טוענות כי המערער הותיר את המשיבה בעגינותה במשך 25 שנים בזדון. הוא לא שילם את מזונותיה במשך כל השנים הללו, שכן הניח שלעולם לא יחויב לשלם את חובו הפסוק. בנסיבות העניין ייפגע הצדק אם תימנע זכותן של המשיבות לגבות את החוב. כן טוענות הן כי הכנסתו של המערער גבוהה מזאת שהוא הציג לפני בית-המשפט, ויש לדחות טענותיו כי יהיה בגביית החוב כדי להביאו לפת לחם. כך, לטענתן, המכללה שהוא עובד בה מתגמלת אותו ונותנת לו הטבות רבות ב"שווה כסף", והכול כדי למנוע מהן לרדת לנכסיו.

ד

ה

המסגרת הנורמטיבית

7. הכלל הבסיסי הקבוע בחוק ההוצאה לפועל לעניין חוב רגיל הוא זה: קבע פסק-דין סכום לתשלום, ולא קבע את תשלומו בשיעורים, רשאי ראש ההוצאה לפועל לצוות על תשלום הסכום בשיעורים שייקבעו (סעיף 69(א) לחוק ההוצאה לפועל). קבע פסק-הדין שיעורים לתשלום הסכום, אין ראש ההוצאה לפועל מוסמך לשנות את השיעורים. עם זאת ראש ההוצאה לפועל הוסמך, "אם ראה הצדקה לכך", להפנות את בעלי-הדין לבית-המשפט כדי לבקש שינוי השיעורים שנקבעו בפסק-הדין (סעיף 69(ד) לחוק ההוצאה לפועל). הסדר זה חל במקורו גם על פסק-דין בענייני

ו

ז

הנשיא א' ברק

פ"ד נה(3) 360

מזונות. בכך חל שינוי עם חקיקתו של חוק ההוצאה לפועל (תיקון מס' 15), תשנ"ד-1994 (להלן – תיקון 15). תיקון זה – שבא ליישם את הילכותיו של בג"ץ 5304/92 פ"ח 1992 סיוע לנפגעי חוקים ותקנות למען ישראל אחרת – עמותה נ' שר המשפטים (להלן – פרשת פ"ח [1]) – תיקן את הוראת סעיף 74 לחוק ההוצאה לפועל. במקורה קבעה הוראה זו הסדר בדבר מאסר בשל חוב בעד מזונות. הסדר זה תוקן והפך להיות סעיף קטן (א) ל-74. הוספה לו הוראה נוספת – היא הוראת סעיף קטן (ב). הסעיף בשלמותו – ההוראה המקורית (בסעיף קטן (א)) וההוראה החדשה (בסעיף קטן (ב)) – קובע לאמור:

א) "נבע החוב הפסוק ממזונות המגיעים מן החייב לבן-זוגו, לילדו הקטין או הנכה או להורו, רשאי ראש ההוצאה לפועל לתת, לפי בקשת הזוכה, צו מאסר נגד החייב, לתקופה שלא תעלה על 21 ימים אף בלי להיזקק לחקירת יכולת או לתצהיר לפי סעיף 68.

ב) הוראות סעיפים 7א, 69 עד 69ג ו-70 לא יחולו על חוב כאמור בסעיף קטן (א)".

ישאל השואל: מה למאסרו של החייב על-פי חוב מזונות ולתשלום חוב מזונות לשיעורים? התשובה מצויה בדרכי החקיקה שלנו. סעיף קטן (ב) החדש קובע, בין השאר, כי הוראת סעיף 7א לא תחול על חוב מזונות. סעיף 7א לחוק ההוצאה לפועל מסמיך את יושב-ראש ההוצאה לפועל לתת "צו תשלומים" לחייב. "צו תשלומים" קובע כי חייב, שאין ביכולתו לשלם את החוב הפסוק במלואו או בשיעורים שנקבעו, ישלם בהתאם ל"צו תשלומים" שיקבע יושב-ראש ההוצאה לפועל. נמצא, כי מכוח הוראת סעיף 74(ב) לחוק ההוצאה לפועל בחוב פסוק ממזונות, יושב-ראש ההוצאה לפועל לא הוסמך לפרוס חוב מזונות לתשלום בשיעורים. תרופתו היחידה של החייב במזונות הייתה בפנייה לבית-המשפט לשינוי הפסק עצמו. זאת הוא היה רשאי לעשות רק אם חל שינוי בנסיבות.

8. על רקע מציאות נורמטיבית זו הציעו כמה חברי-כנסת להקל עם החייב במזונות. הצעת חוק ההוצאה לפועל (תיקון מס' 17) (הוצאה לפועל בעניני מזונות), תשנ"ד-1994 הציעה להוסיף לחוק ההוצאה לפועל את סעיף 69א, הקובע:

"ראש ההוצאה לפועל רשאי, במקרים מיוחדים ומטעמים שיירשמו, להורות על תשלום בשיעורין של חובות בענין מזונות בהתאם לקבוע בסעיף 69, אם חובות כאמור הצטברו בשל אי פרעון במועדים שנקבעו לכך

או בשל היות החוב הפסוק כולל תשלום בשל תקופה שקדמה למתן פסק הדין, והכל אם אין ביכולתו של החייב לעמוד בפרעון במועדים שנקבעו בפסק הדין".

א

תוך כדי הליכי החקיקה שונה במקצת ניסוחה של ההוראה, והיא הוכנסה כסעיף קטן (ה) בגדריו של סעיף 69 לחוק ההוצאה לפועל (חוק ההוצאה לפועל (תיקון מס' 18), תשנ"ו-1996 (להלן – תיקון 18)). סעיף זה קובע, לאחר תיקון 18, לאמור:

ב

..."

(ד) נקבעו שיעורים בפסק הדין, יכול ראש ההוצאה לפועל, אם ראה הצדקה לכך, להפנות את בעלי הדין לבית המשפט כדי לבקש שינוי השיעורים שנקבעו.

ג

(ה) הוראות סעיף קטן (ד) יחולו, בשינויים המחויבים, על מזונות שנפסקו בשל תקופה שקדמה למתן פסק הדין או על תשלומי מזונות שהצטברו בשל אי פרעון במועד, והכל מטעמים מיוחדים שיירשמו".

ד

הבקשה שלפנינו היא בגדר סעיף 69(ה) לחוק ההוצאה לפועל. פירושה של הוראה זו הוא העומד לבחינתנו.

סעיף 69(ה) לחוק ההוצאה לפועל

ה

9. הפעלתו של סעיף 69(ה) לחוק ההוצאה לפועל מעוררת בענייננו שלוש שאלות: ראשית, היש תחולה לסעיף 69(ה) במקרה שלפנינו שבו לא נקבעו שיעורים לתשלום המזונות בפסק-הדין. לשון אחר, האין לומר כי סעיף 69(ה) לחוק ההוצאה לפועל – הקובע כי "הוראות סעיף קטן (ד) יחולו" – חל רק במקום שפסק-הדין למזונות עצמו קובע שיעורים לתשלום המזונות. במקרה שלפנינו פסק-הדין למזונות לא קבע כל שיעורים, וממילא מתעוררת השאלה אם סעיף 69(ה) לחוק ההוצאה לפועל חל בענייננו; שנית, האם הטעמים המיוחדים המונחים ביסוד הוראת סעיף 69(ה) לחוק ההוצאה לפועל חלים רק לעניין שיקוליו של ראש ההוצאה לפועל, או שמא חלים הם גם לעניין שיקוליו של בית-המשפט שאליו הופנו הצדדים על-ידי ראש ההוצאה לפועל; שלישית, מה הם השיקולים אשר על בית-המשפט לשקול – בין במסגרת הצורך לשקול "מטעמים מיוחדים" ובין ללא צורך זה – שעה שהוא בוחן את השאלה, אם להסכים

ו

ז

לבקשת החייב במזונות לפרוס את חובו על-ידי תשלום בשיעורים. נבחן כל אחת משלוש שאלות אלה בנפרד.

א

היקף תחולתו של סעיף 69(ה) לחוק ההוצאה לפועל

10. בפרשה שלפנינו לא עמד המערער בחובתו לתשלום מזונות שנפסקו נגדו. כתוצאה מכך הצטבר סכום ניכר בגין חוב מזונות מהעבר. פסק-הדין שהטיל תשלום זה לא קבע כל הוראה לתשלומו בשיעורים. האם חלה בעניינו של חוב זה הוראת סעיף 69(ה) לחוק ההוצאה לפועל? הן ראש ההוצאה לפועל, הן בית-המשפט לענייני משפחה והן בית-המשפט המחוזי יצאו מתוך ההנחה כי לעניין חוב זה חלה הוראת סעיף 69(ה) לחוק ההוצאה לפועל. הנחה זו אינה נראית לי מובנת מאליה. כפי שראינו (ראו פסקה 8 לעיל), סעיף 69(ה) לחוק ההוצאה לפועל קובע כי "הוראות סעיף קטן (ד) יחולו בשינויים המחויבים" על תשלומי מזונות שהצטברו בשל אי-פירעון במועד. סעיף 69(ד) לחוק ההוצאה לפועל דן, כאמור בו, על מצב שבו "נקבעו שיעורים בפסק הדין..." והוא קובע כי במצב דברים זה רשאי ראש ההוצאה לפועל להפנות את בעלי-הדין לבית-המשפט לשינוי השיעורים שנקבעו בפסק-הדין. האין להסיק מכך כי סעיף 69(ה) לחוק ההוצאה לפועל חל רק במקום שנקבעו שיעורים לתשלום המזונות בפסק-הדין? אכן, פירוש זה אפשרי הוא. עם זאת נראה כי הפירוש הנכון בענייננו הינו כי הוראות סעיף 69(ד) לחוק ההוצאה לפועל – שלפיהן רשאי ראש ההוצאה לפועל להפנות את בעלי-הדין לבית-המשפט – יחולו גם על תשלומי מזונות שהצטברו בשל אי-פירעון במועד. ביסוד עמדתי זו עומד השיקול הענייני הזה: התכלית המונחת ביסוד הוראת סעיף 69(ה) לחוק ההוצאה לפועל הייתה לסייע לבן-הזוג שהצטבר נגדו חוב מזונות שלא נפרע במועדו. נמצא, שמן הראוי הוא – לשם הגשמת התכלית המונחת ביסוד ההוראה – לפרוס את תחולתו של סעיף 69(ה) לחוק ההוצאה לפועל הן על המקרה שבו פסק-הדין קבע שיעורים לתשלום המזונות והן על המקרה שבו פסק-הדין לא קבע שיעורים לתשלום המזונות. אם לא כן, התוצאה שתתקבל – בשל הוראת סעיף 74(ב) לחוק ההוצאה לפועל – תהיה כי במקום שפסק-הדין לא קבע שיעורים לתשלום חוב המזונות שהצטבר, לא תהא כל אפשרות לקביעת שיעורים, ולא יהא מנוס ממאסר החייב. כדי לסייע לחייב במזונות – וכדי למנוע הפליה בין חייב שפסק-הדין קבע שיעורים לתשלום תשלומי המזונות שהצטברו בשל אי-פירעון במועד, לבין חייב שפסק-הדין בעניינו לא קבע שיעורים לתשלום המזונות העבר – מן הראוי הוא לפרש את סעיף 69(ה) לחוק ההוצאה לפועל, באופן שישתרע על כל סוגי פסקי-הדין (בין אלה שנקבעה בהם הוראה לתשלום לשיעורים ובין אלה שלא נקבעה בהם הוראה כאמור). אכן, מה טעם יש לאפשר לראש ההוצאה לפועל להפנות את בעלי-הדין לבית-המשפט

לשנות שיעורים שקבע, אך למנוע ממנו האפשרות להפנות את בעלי-הדין לבית-המשפט כדי שזה יוכל לקבוע שיעורים גם אם אלה לא נקבעו בפסק-הדין המקורי? מדוע יוכל בית-משפט – בלא להידרש לשינוי נסיבות – לשנות שיעורים שקבע בפסק-הדין, אך תימנע ממנו האפשרות לקבוע שיעורים אם אלה לא היו בפסק-הדין במקור? הנה-כ"ן, הגיונם של דברים ותכליתן של ההוראות מובילים למסקנה כי הוראת סעיף 69(ה) לחוק ההוצאה לפועל משתרעת – כפי שהניחו ראש ההוצאה לפועל ושופטי בית-המשפט לענייני משפחה ובית-המשפט המחוזי – על תשלומי מזונות שהצטברו בשל אי-פירעון במועד, בין שפסק-הדין שהטיל את המזונות קבע שיעורים לתשלומם ובין שלא. במישור הפרשני נאמר, כי ההפניה בסעיף 69(ה) לחוק ההוצאה לפועל אל "הוראות" סעיף 69(ד) לחוק ההוצאה לפועל מכוונת אל ההיבט האופרטיבי של הוראה זו ("...להפנות את בעלי הדין לבית המשפט כדי לבקש שינוי השיעורים שנקבעו"), ולא אל התנאים המוקדמים הקבועים בסעיף 69(ד) לחוק ההוצאה לפועל ("נקבעו שיעורים בפסק הדין...").

"מטעמים מיוחדים"

11. סעיף 69(ה) לחוק ההוצאה לפועל קובע כי ההוראות של סעיף 69(ד) לחוק ההוצאה לפועל יחולו על מזונות שהצטברו בשל אי-פירעון במועד – "והכל מטעמים מיוחדים שיירשמו". טעמים מיוחדים אלה צריכים לעמוד לנגד עיניו של ראש ההוצאה לפועל? או אולי נגד עיניו של בית-המשפט הדן בבקשה בעניין השיעורים של תשלומי המזונות שהצטברו? או אולי נגד עיני ראש ההוצאה לפועל ובית-המשפט גם יחד? לדעתי התשובה על שאלה זו פשוטה היא: הטעמים המיוחדים שיירשמו הם טעמיו של ראש ההוצאה לפועל. אין אלה טעמיו של בית-המשפט. טעמיו של ראש ההוצאה לפועל על שום מה? על שום המבנה הפנימי של סעיף 69(ה) לחוק ההוצאה לפועל ויחסו לסעיף 69(ד) לחוק ההוצאה לפועל. סעיף קטן (ד) קובע כי הפניה של יושב-ראש ההוצאה לפועל לבית-המשפט נעשית "אם ראה הצדקה לכך". תחת "הצדקה" זו באה בסעיף קטן (ה) הדרישה של "מטעמים מיוחדים שיירשמו". אכן, אין זה סביר להניח כי אין כל הגבלה על כוחו של ראש ההוצאה להפנות את הצדדים לבית-המשפט, ואין כל סיבה שלא להניח כי הטעמים המיוחדים צריכים להירשם על-ידי יושב-ראש ההוצאה לפועל. דרישה זו – של "טעמים מיוחדים" שירשום ראש ההוצאה לפועל – עולה גם מן העובדה כי ההפניה לבית-המשפט אינה מצריכה הוכחת שינוי נסיבות מצדו של החייב, ועל-כן ברור כי אין היא עניין שבשיגרה. אך מדוע לא נפרש את ההוראה כמכוונת את הדרישה של טעמים מיוחדים הן ליושב-ראש ההוצאה לפועל והן לבית-המשפט? תשובתי היא זו: חוק ההוצאה לפועל אינו דן – אלא במקרים חריגים ביותר (ראו סעיף

הנשיא א' ברק

פ"ד נה(3) 360

12 לחוק ההוצאה לפועל) – בסמכותו של בית-המשפט. חוק ההוצאה לפועל דן בסמכותו של ראש ההוצאה לפועל. אכן, כשם שסעיף קטן (ד) לא עוסק בסמכותו של בית-המשפט לשנות, "אם ראה הצדקה לכך", שיעורים שנקבעו בפסק-דין, וכל עיסוקו אינו אלא בסמכותו של ראש ההוצאה לפועל להפנות בעלי-דין "אם ראה הצדקה לכך... לבית המשפט", כך סעיף קטן (ה) לא עוסק בסמכותו של בית-המשפט "מטעמים מיוחדים שיירשמו" לקבוע שיעורים לתשלומי מזונות שהצטברו בשל אי-פירעון במועד, וכל עיסוקו אינו אלא בסמכותו של ראש ההוצאה לפועל להפנות בעלי-דין "מטעמים מיוחדים שיירשמו" לבית-המשפט.

12. נותרה לבחינתנו השאלה השלישית והעיקרית הניצבת בפנינו בערעור זה: האם קיימים "טעמים מיוחדים" המצדיקים את החלטת יושב-ראש ההוצאה לפועל להפנות את בעלי-הדין לבית-המשפט לענייני משפחה, על-מנת שזה ידון בתשלומי מזונות שהצטברו בשל אי-פירעון במועד. ואם התשובה על שאלה זו הינה בחיוב, מה הם השיקולים הצריכים להדריך בעניין זה את בית-המשפט. במרכז בחינתנו זו עומד פסק-דינו של בית-המשפט המחוזי, אשר פסק כי "סעיף 69(ה) נוצר על-מנת לאפשר לחייב הסדר מסוים שישחרר אותו מאימת המאסר". לדעת בית-המשפט המחוזי, אם אין חשש מצו מאסר – כגון שבן-הזוג הזכאי למזונות הצהיר שאינו מבקש צו מאסר – אין תחולה לסמכות הקבועה בסעיף 69(ה) לחוק ההוצאה לפועל. האם הדין עם בית-המשפט המחוזי?

13. חוק ההוצאה לפועל במקורו העניק מעמד מיוחד לחוב פסוק ממזונות. כך, למשל, החלק משכר העבודה אשר אינו ניתן לעיקול כאשר עסקינן בחוב רגיל ניתן לעיקול כדי לגבות חוב מזונות (סעיף 50(ד) לחוק ההוצאה לפועל). כמו כן נקבע כי "נבע החוב הפסוק ממזונות המגיעים מן החייב... רשאי ראש ההוצאה לפועל לתת, לפי בקשת הזוכה, צו מאסר נגד החייב אף בלי להיזקק לחקירת יכולת או לתצהיר" (סעיף 74 לחוק ההוצאה לפועל). מעמד מיוחד ניתן לחוב פסוק ממזונות, לאור אופיו המיוחד של הפסק ולאור אופיים המיוחד של המזונות. הפסק הוא בעל אופי מיוחד, לעניין ההוצאה לפועל, הן משום שהוא ניתן לאחר שיכולתו של מי שנתחייב במזונות כבר הובאה בחשבון והן משום שהפסק אינו סופי, ועם שינוי הנסיבות ניתן לחזור לבית-המשפט ולדון בחיוב המזונות. המזונות הם בעלי אופי מיוחד לעניין ההוצאה לפועל בשל "מצבם המיוחד ורגישותם של הזוכים במזונות – בן-זוג, ילדים קטינים, נכים או הורים, שמחיתם וחייהם היום-יומיים תלויים בהם" (פרשת פר"ח [1], בעמ' 731). מכאן "הרצון להעניק עדיפות לגבייתו [של חוב המזונות – א' ב'] על פני חובות אחרים,

ולהקל עליהם, וזאת על מנת לאפשר את מחייתו של הזכאי" (השופט דורנר ברע"א 4033/98 טקסט נ' טקסט [2]).

א

14. מעמד מיוחד זה של החוב הפסוק ממזונות התחזק בעקבות תיקון 15. תיקון זה בא בעקבות פרשת פ"ח [1], אשר הדגישה כי "...המאסר על חוב לא ישמש בשום מקרה ואופן, בכל צורה שהיא, כאמצעי שיש בו משום הענשת החייב על אי-תשלום החוב, אלא כאמצעי של כפיית החייב, שהוא בעל יכולת, שיש לו רכוש ואמצעים לתשלום החוב, אם כולו ואם לשיעורין, אך הוא מסתיר את רכושו ומבריחו" (שם, בעמ' 754). בתיקון 15 עצמו נקבעו אמצעים חקיקתיים שונים שנועדו להבטיח כי מאסר החוב ישמש למטרתו המקורית כאמצעי אכיפה ולא כאמצעי ענישה. במסגרת אמצעים אלה הוסמך יושב-ראש ההוצאה לפועל, בין השאר, ליתן "צו תשלומים" (סעיף 7א לחוק ההוצאה לפועל), ונקבע משטר משפטי מיוחד לחייב מוגבל באמצעים (סעיפים 69ג-69ג). הסדרים מיוחדים אלה – אשר הקלו עם חייבים – לא הוחלו על חוב פסוק ממזונות (ראו סעיף 74(ב) לחוק ההוצאה לפועל: "הוראות סעיפים 7א, 69ג עד 69ג ו-70 לא יחולו על חוב... פסוק ממזונות). כתוצאה מכך הורע מצבו של מי שחייב חוב פסוק ממזונות לעומת כל חייב אחר, תוך שגבר הסיכון כי יוצא נגדו צו מאסר. על רקע זה הוחק תיקון 18 (ראו ד"כ 135 (תשנ"ד) 4128). בעקבותיו הוסרה המניעה לקבוע תשלומים לשיעורים של חוב פסוק ממזונות. נקבע, כי ראש ההוצאה לפועל – אף שבעצמו אינו רשאי לקבוע את השיעורים – רשאי "מטעמים מיוחדים שיירשמו" להפנות את בעלי-הדין לבית-המשפט, כדי שידון בקביעת שיעורים לתשלום חוב המזונות (הגם שלא היה שינוי נסיבות).

ב

ג

ד

ה

15. היש להסיק מכך כי במקום שאין חשש למאסר החייב בגין חוב פסוק ממזונות – כגון במקרה שבו החייב מצהיר כי לא יבקש צו מאסר – אין מתקיימים טעמים מיוחדים המאפשרים ליושב-ראש ההוצאה לפועל להפנות את בעלי-הדין לבית-המשפט כדי לבקש קביעת שיעורים לתשלום חוב המזונות? מסקנה זו אינה מתבקשת כלל ועיקר. אמת, הסכנה העיקרית המרחפת על ראשו של חייב שאינו יכול לפרוע את חובו, אלא אם כן ייקבעו לו שיעורים לתשלומו, הינה מאסר בגין אי-תשלום חוב המזונות, אך אין זו הסכנה היחידה, ולעתים אף אין זו הסכנה החמורה ביותר. אם החייב הופך להיות חסר בית, אם הוא רעב ללחם ומשוטט ברחובות – גם אלה סיכונים קשים, ולעתים פגיעתם בחייב קשה יותר ממאסר. הפגיעה בכבודו של אדם עלולה להיות קשה מהפגיעה בחירותו. אין אפוא כל צידוק להגביל את "הטעמים המיוחדים" אך להסרתה של סכנת המאסר. זו בוודאי סכנה טיפוסית ואקטואלית. אין היא הסכנה היחידה המונחת לפתחו של החייב.

ו

ז

16. מתי אפוא יתקיימו אותם "טעמים מיוחדים" שאותם דורש חוק ההוצאה לפועל להפעלת סמכותו של יושב-ראש ההוצאה לפועל על-פי סעיף 69(ה)? לדעתי, "טעמים מיוחדים" מתקיימים בכל מקרה שבו מוכח להנחת דעתו של יושב-ראש ההוצאה לפועל כי בלא קביעת שיעורים לחוב המזונות לא יוכל החייב לקיים את עצמו. במצב דברים זה יוכל יושב-ראש ההוצאה לפועל להפנות את בעלי-הדין לבית-המשפט כדי לבקש קביעת תשלום חוב המזונות לשיעורים. בצדק ציין המשנה לנשיא אלון כי "...מטרתם של הליכי ההוצאה לפועל היא לממש את פסק-דינו של בית המשפט על-ידי ירידה לנכסי החייב, ולא על-ידי ירידה לחייו של החייב" (פרשת פ"ח [1], בעמ' 720). מסקנה זו מתבקשת מהתכלית המונחת ביסוד חוק ההוצאה לפועל. תכלית זו מורכבת, כמקובל, מהתכלית הספציפית המיוחדת לחוק ההוצאה לפועל ומהתכלית הכללית החלה על כל דברי החקיקה כולם (ראו: בג"ץ 953/87 פורז נ' ראש עיריית תל-אביב-יפו [3]; ע"א 105/92 ראם מהנדסים קבלנים בע"מ נ' עיריית נצרת עילית [4]; בג"ץ 4146/95 עיזבון המנוחה לילי דנקנר ז"ל נ' מנהל רשות העתיקות [5], בעמ' 790-786). נפנה לתכליות אלה.

17. בחינתו של חוק ההוצאה לפועל מלמדת כי בבסיסו מונחות שתי תכליות שהן מיוחדות לו (תכליות ספציפיות): האחת, לסייע לזוכה לגבות את חובו במהירות וביעילות. עמד על כך השופט ד' לוי, בצינינו:

"חוק ההוצאה לפועל... נועד, בעיקרו ומעצם טיבו, להעמיד לרשותו של הציבור מנגנון, שבאמצעותו יוכל בעל דין שזכה בערכאות לממש את פסקי הדין, שניתנו לטובתו על-ידי בתי המשפט כנגד מי שחויב בדין.

מנגנון זה ראוי לו שיהיה יעיל, מעשי ובר-יכולת אכיפתית, כשנגד עיניו של המוציא לפועל, בראש ובראשונה, הזוכה, שחשוב הוא שיבוא עד מהרה למימוש זכויותיו כנגד החייב" (ע"א 711/84 בנק דיסקונט לישראל בע"מ, תאגיד בנקאי נ' פישמן (להלן – פרשת פישמן [6]), בעמ' 374).

מנגנון ההוצאה לפועל נועד להפוך את הפסק למציאות. בכך הוא מקדם לא רק את האינטרס של הזוכה, אלא גם את טובת הציבור. אכן, הוצאה לפועל מהירה ויעילה של פסקי-דין היא אינטרס ציבורי ראשון במעלה. הוצאה לפועל אפקטיבית מגבירה את האמון בשלטון החוק. חוסר יעילות בהוצאה לפועל מביא לזלזול בכיבוד החוק וליצירתם של מסלולי "הוצאה לפועל" פרטיים אשר פגיעתם בשלטון החוק רעה.

18. התכלית (המיוחדת) השנייה המונחת ביסוד חוק ההוצאה לפועל היא להגן על החייבים אשר לאור מצבם הכלכלי אינם יכולים לעמוד בתשלום החוב הפסוק. החוק בא למנוע מצב שבו בהפעלת מנגנון הגבייה לטובת הזוכה יהפוך החייב לחסר יכולת ולנטל על החברה (פרשת פישמן [6], בעמ' 374). זהו היבט סוציאלי, הבא להתחשב בחייב תוך מניעת ירידה לחייו. הוראות אחדות בחוק ההוצאה לפועל נועדו להבטיח הגשמתה של תכלית זו (ראו: סעיף 22(א) (מיטלטלין שאינם ניתנים לעיקול); סעיף 38 (הגנת בית המגורים); סעיף 39 (הגנת חייב חקלאי)). חלק מהן מסייעות, בעקיפין, לזוכה על-פי פסק-הדין, שכן הן מבטיחות כי החייב לא יאבד את יכולת הפירעון שלו.

19. בצד שתי תכליות מיוחדות אלה עומדות שתי תכליות כלליות, התומכות בהן. תכליות אלה נגזרות מערכי היסוד של השיטה (ראו בג"ץ 693/91 אפרת נ' הממונה על מרשם האוכלוסין במשרד הפנים [7]). הן מעוגנות, בין השאר, בחוקי היסוד בכלל ובחוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו בפרט (ראו ד' בר-אופיר "חוק-יסוד: כבוד-האדם וחירותו ודיני ההוצאה לפועל" [15]). לצד התכלית המיוחדת שעניינה גבייה מהירה ויעילה של החוב מונחת התכלית הכללית שעניינה הגנה על הקניין. תכלית זו מעוגנת בחוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו. היא מתבטאת בהוראת חוק היסוד המגנה על הקניין (ראו סעיף 3 לחוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו). זכותו של זוכה על-פי פסק-דין היא חלק מקניינו. חוק היסוד מגן על זכות זו ומבקש לקיימה ולהגשימה. הוצאה לפועל מהירה ויעילה כראוי על זכות הקניין של הזוכה. הוצאה לפועל איטית או כזו שאינה מאפשרת הגשמת הפסק, פוגעת בקניינו של הזוכה. זאת ועוד, הוצאה לפועל בלתי יעילה עשויה לפגוע בכבוד האדם של הזכאי למזונות, אם ללא תשלום דמי המזונות נפגע מינימום הקיום האנושי שלו. "הפקרת בן-זוג למחסור ורעב היא בגדר פגיעה בכבוד האדם" (הנשיא שמגר בע"א 7038/93 סולומון נ' סולומון [8], בעמ' 580). אכן, הזכות של כל אדם – לרבות הזכאי על-פי פסק-דין למזונות – לקיום מינימלי היא חלק אינטגרלי מההגנה החוקתית המוענקת על-ידי חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו.

20. בצד התכלית המיוחדת שעניינה מניעת ירידה לחייו של החייב מונחת התכלית הכללית שעניינה הגנה ושמירה על כבוד האדם והחירות של החייב (ראו: פרשת פר"ח [1], בעמ' 759 וכן מ' אלון כבוד האדם וחירותו בדרכי ההוצאה לפועל – ערכיה של מדינה יהודית ודמוקרטית [12]; א' מגן "חירות הפרט וחייבים בהוצאה לפועל" [16]; ש' דורנר "מאסר חייבים בהוצאה לפועל" [17]). תכלית זו מעוגנת בחוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו. כבודו של האדם כולל בחובו, כפי שראינו, הגנה על מינימום הקיום האנושי (ראו בג"ץ 161/94 אטרי נ' מדינת ישראל [9]). אדם המתגורר בחוצות ואין לו דיור, הוא אדם שכבודו כאדם נפגע; אדם הרעב ללחם, הוא אדם שכבודו כאדם נפגע; אדם שאין

הנשיא א' ברק

פ"ד נה(3) 360

לו גישה לטיפול רפואי אלמנטרי, הוא אדם שכבודו כאדם נפגע; אדם הנאלץ לחיות בתנאים חומריים משפילים, הוא אדם שכבודו כאדם נפגע (ראו א' ברק פרשנות במשפט, כרך ג, פרשנות חוקתית [13], בעמ' 423). כך כבודו של כל אדם; כך כבודו של חייב שאין בידו לשלם חוב פסוק במועדו וכך כבודו של חייב על-פי חוב פסוק ממזונות.

21. התכליות המונחות ביסוד חוק ההוצאה לפועל מצויות לעתים קרובות בהתנגשות. כך לעניין התכליות המיוחדות וכך לעניין התכליות הכלליות. אשר לתכליות המיוחדות, הרי לא פעם הצורך להבטיח לנושה גבייה מהירה ויעילה של החוב מתנגש בחוסר היכולת של החייב. אשר לתכליות הכלליות, הרי קיים מתח פנימי בין הצורך להגן על הקניין ולהבטיחו ולעתים גם על כבוד האדם של הזוכה, ובין הצורך להגן על כבוד האדם של החייב ולהבטיחו. אכן, כבוד האדם, כערך חוקתי, עשוי להופיע בשני הצדדים של המאזניים. "יש להסתכל... על כבוד האדם בשני הכיוונים, כאילו בעיניו של האל יאנוס. אין להטות את הפנים רק לכיוון אחד ולנהוג בכריזמות" (מ' שמגר "מגמות במשפט" [18], בעמ' 14).

22. נדרש אפוא איזון בין התכליות (המיוחדות והכלליות) המתנגשות. מטבע הדברים כי איזון זה ייתן משקל נכבד לזכויות של הזוכה ולאינטרסים של הזוכה ושל הציבור, שהרי ההתדיינות המשפטית נסתיימה. זכותו של הזוכה מעוגנת בפסק-דין סופי. על החייב לקיים את פסק-הדין. זו נקודת המוצא. מטבע הדברים, האיזון בין הזכויות והאינטרסים של הזוכה לבין הזכויות והאינטרסים של החייב יפגע בדרך-כלל בחייב בצורה קשה יותר מאשר בנושה. כך בחייב "סתם". כך על אחת כמה וכמה בחייב של חוב מזונות. הייחוד של חוב זה (ראו פסקה 13 לעיל) מעמיד את נקודת האיזון בין התכליות המתנגשות קרוב עוד יותר למעטפת של כבוד האדם של החייב, וזאת גם אם הזוכה לא יגיע למינימום של קיום אנושי אם המזונות לא ישולמו. עם זאת גם בחוב מזונות איזון זה לא צריך לפגוע "בגרעין הקשה" של כבוד החייב. יש לשמור על צלם האדם של החייב במזונות. יש להבטיח את מינימום הקיום האנושי של החייב במזונות. איזון זה יובטח אם נפרש את הוראת סעיף 69(ה) לחוק ההוצאה לפועל באופן שסמכותו של ראש ההוצאה לפועל – להפנות את בעלי-הדין לבית-המשפט "מטעמים מיוחדים" – מתקיימת שעה שראש ההוצאה לפועל השתכנע כי ללא קביעת שיעורים לחוב המזונות, לא יוכל החייב לקיים את עצמו, וזאת בין שלחייב נשקף סיכון של מאסר בשל החוב בגין המזונות ובין שלא.

23. לא נותר לנו אלא לבחון את היקף שיקול-הדעת של בית-המשפט שאליו הפנה יושב-ראש ההוצאה לפועל את בעלי-הדין במקרה שבו התקיימו לדעתו של יושב-ראש

ההוצאה לפועל "טעמים מיוחדים" לבחינת השאלה אם אין זה ראוי לקבוע שיעורים – ואם נקבעו בעבר שיעורים, לשנותם. שיקול-דעתו של בית-המשפט מופעל – כמו שיקול-דעתו של יושב-ראש ההוצאה לפועל – באופן שללשון חוק ההוצאה לפועל יינתן מובן המגשים את תכליתה. האיזון שעמדנו עליו לעניין שיקול-דעתו של יושב-ראש ההוצאה לפועל חל גם לעניין שיקול-דעתו של בית-המשפט (ראו ד' בר-אופיר "שיקול-דעת שיפוטי בערעורי הוצאה לפועל" [19]). ודוק, סעיף 69(ה) חל, כאמור, רק על סמכותו של ראש ההוצאה לפועל. הדרישה לקיומם של "טעמים מיוחדים שיירשמו" מוסבת על הפעלת סמכותו שלו. בה בעת האיזון העקרוני בין התכליות שעמדנו עליהן (הספציפיות והכלליות) מוסב גם על שיקול-דעתו של בית-המשפט. אכן, על בית-המשפט לבחון אם ביצוע חיוב המזונות בלא לקבוע לו שיעורים יגרור אחריו מצב דברים שבו החייב אינו יכול לקיים את עצמו. על בית-המשפט להפעיל את שיקול-דעתו באופן שבלא לפגוע במינימום הקיום האנושי של הזוכה, מינימום הקיום האנושי של החייב לא ייפגע. ודוק, נקודת המוצא היא חובתו של החייב לקיים את פסק-הדין ולשלם את המזונות, גם אם הדבר קשה לו. זכותו של הזוכה ואינטרס הציבור מחייבים תוצאה זו. עם זאת עשויים להיות מקרים – והנטל להוכיחם מוטל על החייב – שבהם עמידה על זכות הזוכה ואינטרס הציבור תיפגע במינימום הקיום האנושי של החייב. זאת על בית-המשפט למנוע. ושוב, מטרת ההליך אינה לשנות את שיעורו של החוב. מטרתו היא להבטיח כי החוב שנפסק ישולם לנושה לשיעורים, באופן שלא תיפגע יכולת הקיום הבסיסית של החייב. אכן, השימוש בסמכות הנתונה לבית-המשפט בסעיף 69(ה) לחוק ההוצאה לפועל צריך להיות במשורה. זוהי סמכות חריגה. אסור לה שתיצור אווירה של השתמטות מתשלום חוב המזונות. אסור ליצור מצב דברים, שבו יעדיפו חייבים להימנע מתשלום חוב מזונות על-מנת להגדילו ולהאדירו, במטרה לזכות לפריסת תשלומים.

24. קראתי את פסק-דינו של חברי השופט אנגלוד. הוא מעורר שאלות חשובות בכל הנוגע למעמדו של חוב מזונות שצמח מהעבר. שאלות אלה בוודאי יעלו על סדר יומנו בעתיד, ואני מבקש להשאירן בצריך עיון.

מן הכלל אל הפרט

25. בית-המשפט המחוזי דחה את בקשתו של המערער לקביעת שיעורים לתשלומי מזונות למשיבה ולבתה שהצטברו בשל אי-פירעון במועד. הטעם היחיד לכך היה כי "לאחר שצל המאסר הוסר מעל ראשו של המשיב... אין צורך בפרישת החוב, ובעשיית שימוש לפי סעיף 69 כאשר מדובר בחוב מזונות". כעולה מפסק-דינו, טעם זה

פ"ד נה(3) 360 הנשיא א' ברק, השופט י' אנגלרד
 אינו יכול לעמוד. בנסיבות אלה אין מנוס מהחזרת התיק לבית-המשפט המחוזי על-מנת שישקול את השימוש בסמכות הנתונה לו בסעיף 69(ה) לחוק ההוצאה לפועל, על-פי הפראמטרים הקבועים בפסק-דיננו זה.

א

התוצאה היא שאנו מקבלים הערעור ומחזירים התיק לבית-המשפט המחוזי. אין צו להוצאות.

ב

השופט י' זמיר

אני מסכים.

ג

השופט י' אנגלרד

1. השאלה העומדת במרכז ערעור זה נוגעת לתחולתה של הוראת סעיף 69(ה) לחוק ההוצאה לפועל, אשר זו לשונה:

ד

"הוראות סעיף קטן (ד) יחולו, בשינויים המחויבים, על מזונות שנפסקו בשל תקופה שקדמה למתן פסק הדין או על תשלומי מזונות שהצטברו בשל אי פרעון במועד, והכל מטעמים מיוחדים שיירשמו".

ה

ההוראה מפנה לסעיף 69(ד) לחוק, הקובע בזו הלשון:

"נקבעו שיעורים בפסק הדין, יכול ראש ההוצאה לפועל, אם ראה הצדקה לכך, להפנות את בעלי הדין לבית המשפט כדי לבקש שינוי השיעורים שנקבעו".

ו

לשם הבהרת משמעותו ודרך החלתו של סעיף 69(ה) לחוק, מן הראוי לתאר בקצרה את הרקע להוראה מיוחדת זו שהוספה לחוק בשנת תשנ"ו בתיקון מס' 18.

ז

2. ברקע הסוגיה עומדת המציאות שבה חייב, שהוטל עליו תשלום חוב על-פי פסק-דין, אינו יכול, מבחינה כלכלית, לקיים את פסק-הדין במלואו. בשל מציאות שכיחה זו חוק ההוצאה לפועל קבע הסדרים שונים שמטרתם להקל על החייב את ביצוע פסק-דין. אחד האמצעים לכך הוא פריסת החוב הפסוק, דהיינו מתן אפשרות לחייב

לשלם את חובו בשיעורים. ההסדר הכללי נקבע בסעיף 69 המקורי לחוק הוצאה לפועל. לפי הסדר זה, המחוקק הבחין בין פסק-דין שבו הוטל על החייב לשלם חוב פסוק בתשלום חד-פעמי לבין חוב שבית-המשפט קבע בפסק-דינו כי ישולם על-ידי החייב בשיעורים. לגבי הסוג הראשון, הסמיך סעיף 69(א) לחוק את ראש ההוצאה לפועל לצוות על תשלום החוב הפסוק בשיעורים שייקבעו על-ידיו. על-פי הוראת סעיף 69(א) לחוק, ראש ההוצאה לפועל יפעיל את סמכותו זו על יסוד חקירת יכולת לפי סעיף 67 לחוק, או על סמך תצהיר לפי סעיף 68 לחוק, או לפי הסדר בכתב בין החייב לבין הזוכה. יצוין, כי, עקרונית, חקירת יכולת לפי סעיף 67(א) יכולה להיערך ביוזמתו של ראש ההוצאה לפועל או לפי בקשת הזוכה או לפי בקשת החייב.

א

ב

3. לגבי הסוג האחר של חוב פסוק, דהיינו חוב שלגביו נקבע בפסק-הדין כי החייב יכול לשלמו בשיעורים, חלה הוראת סעיף 69(ד) לחוק הנזכרת. לפי הוראה זו, ראש ההוצאה לפועל מוסמך להפנות את בעלי-הדין, אם ראה הצדקה לכך, לבית-המשפט כדי לבקש שינוי השיעורים שנקבעו. נמצא, כי כאשר השיעורים לתשלום החוב הפסוק נקבעו בפסק-הדין עצמו, אין סמכות לראש ההוצאה לפועל לשנות שיעורים אלה על דעת עצמו.

ג

ד

4. בשנת 1994 נערכה רפורמה מקיפה בחוק ההוצאה לפועל, שבמסגרתה הוענקו לראש ההוצאה לפועל סמכויות נוספות לגבי חייב שאין ביכולתו לשלם את החוב על-פי פסק-דין. ההליכים שמטרתם להקל על החייב נפתחים על יסוד בקשתו של החייב לצו תשלומים (ראה סעיף 7א לחוק ואת ההוראות האחרות הקשורות בו). דומה, כי האפשרות לפריסת חוב פסוק באמצעות צו תשלומים מכוח סעיף 7א לחוק אינה קיימת לגבי פסק-דין שקבע בעצמו את תשלום החוב בשיעורים (עיין ודוק סעיף 7א(א) לחוק המפנה לסעיף 7(א) לחוק, שבו מדובר על חוב פסוק בשיעורים שנקבעו בהוראת תשלום לפי סעיף 69א לחוק או בצו לפי סעיף 69(ב) לחוק. מכאן, כי ההוראות הנוגעות לצו תשלומים אינן חלות על מקרה שבו נקבעו שיעורים בפסק-הדין עצמו).

ה

ו

5. כל זה לגבי חובות רגילים. שאלה מיוחדת מתעוררת לגבי חוב פסוק הנובע ממזונות. ממהותם של מזונות, שהם נפסקים בתשלומים עתיים, דהיינו המדובר בחובות המתחדשים מדי חודש בחודשו. בשל חשיבותה הסוציאלית של חובת המזונות הנהיג המחוקק הסדרים מיוחדים לטובת הזוכים. כך, רשאי ראש ההוצאה לפועל להורות על מאסרו של חייב במזונות, במסגרת הוראת סעיף 74(א) לחוק, בלי להיזקק לחקירת יכולת או לתצהיר לפי סעיף 68 לחוק (יצוין כי בתיקון מס' 15 נקבע כי צו המאסר יינתן רק אם אין דרך אחרת לאלץ את החייב לשלם את החוב, אך הגבלה זו בוטלה בתיקון

ז

מס' 18 לחוק). כמו כן נשללו מחייב במזונות זכויות המוענקות לחייבים רגילים ואשר מטרתן לשמור על נכסים מסוימים של החייב מפני הליכי הוצאה לפועל, דהיינו נכסים שאינם ניתנים לעיקול; ראה: סעיף 50(ב) לחוק וכן סעיף 8(ב) לחוק הגנת השכר. כמו כן, ההוראות המרכזיות של הרפורמה בחוק ההוצאה לפועל משנת תשנ"ד, דהיינו הסעיפים 7א, 69 עד 70 לחוק, אינן חלות על חוב פסוק הנובע ממזונות, וזאת מכוח הוראת סעיף 74(ב) לחוק.

6. אופיו המיוחד של חוב המזונות מביא לידי כך כי קשה לשלבו לתוך החלוקה הנזכרת בין חוב פסוק לתשלום חד-פעמי לבין חוב שנפסק כי ישולם בשיעורים. לכאורה, כל חוב מזונות חודשי חדש הוא חוב פסוק לתשלום חד-פעמי. והנה, כאשר החייב אינו מקיים את חיובו החודשי, הרי החובות החודשיים הולכים ומצטברים. נראה כי גם חוב מצטבר זה, המורכב מחובות חודשיים יחידים, הוא חוב פסוק לתשלום חד-פעמי. מהו אפוא דינו של אדם החב מזונות חודשיים שנצטברו לחוב גדול בשל אי-תשלום, ואשר מבקש כעת פריסת החוב לתשלום בשיעורים? באשר לעצם השיעורים השוטפים, שאותם קבע בית-המשפט בעצמו, המצב המשפטי הוא ברור. הסמכות לשנות שיעורים אלה נתונה באופן בלעדי לבית-המשפט שקבע מלכתחילה את השיעורים האלה. אין בכוחו של ראש הוצאה לפועל לשנות את תוכנו של פסק-הדין. יצוין בעניין זה, כי החייב במזונות על-פי פסק-דין רשאי לפנות בכל עת לבית-המשפט שקבע את שיעורי המזונות ולבקש את שינוים, אך זאת בתנאי שחל שינוי בנסיבות (ד"ר ב' שרשבסקי דיני משפחה [14], בעמ' 117-118). כן יצוין, כי בית-המשפט הקובע את שיעורי המזונות החודשיים מתחשב, בין היתר, ביכולתו הכלכלית של החייב בתשלום מזונות.

7. נמצא, כי במסגרת הוצאה לפועל אין כל אפשרות לשנות את השיעור של תשלומי המזונות השוטפים. אם כן, אשוב לשאלתנו: מה דינם של תשלומי מזונות שהצטברו בשל אי-פירעונם במועד? וכן, מה דינם של מזונות שנפסקו בשל תקופה שקדמה למתן פסק-הדין? והנה, שאלות אלה באו על פתרון בהוספת סעיף 69(ה) לחוק בתיקון מס' 18 לחוק. שאלה מעניינת היא מה היה דין חובות פסוקים אלה לפני התיקון הנזכר. שאלה זו היא כיום במידה רבה שאלה אקדמית גרידא. אני נוטה לדעה כי חוב שהצטבר בשל אי-תשלום מזונות חודשיים היה נתפס על-ידי סעיף 69(א) לחוק, אשר מאפשר לראש הוצאה לפועל לקבוע את תשלום החוב בשיעורים. העובדה כי המחוקק שלל בהוראת סעיף 74(ב) לחוק את תחולת הרפורמה משנת תשנ"ד לגבי חוב מזונות – ובכך את האפשרות למתן צו תשלומים על-ידי ראש הוצאה לפועל לגבי חוב כזה – לא מנעה את תחולתה של הוראת סעיף 69(א) לחוק. כלומר, באופן כללי, ההסדר של צו

תשלומים אינו גורע מן הסמכויות של ראש ההוצאה לפועל הנתונות לו על-פי סעיף 69 המקורי לחוק. עם זאת דומה כי הסוגיה הזאת אינה מבוררת די צורכה, משום שכאמור קשה לשלב את עניין המזונות לתוך החלוקה המסורתית. לכן נשאר אני בעניין המצב המשפטי הקודם בנטיית הלב בלי לקבוע בו מסמרות.

א

8. המחוקק החליט בהוראת סעיף 69(ה) לחוק, כי יש לדמות את שני הסוגים של חוב מזונות הנזכרים בהוראה לחוב פסוק שלגביו קבע בית-המשפט בפסק-דינו כי ישולם בשיעורים. כתוצאה מכך יש לנהוג לגבי חובות המזונות האלה בהתאם לקבוע בסעיף 69(ד) לחוק. כפי שעולה מהצעת החוק, גרסו מציעי החוק כי הסמכות לפרוס חובות מזונות אלה תינתן לראש ההוצאה לפועל, דהיינו: ההצעה הייתה כי ינהגו לגבי חובות אלה כמו לגבי חוב פסוק רגיל על-פי הוראת סעיף 69(א) לחוק. לפי הנוסח הסופי של החוק, הסמכות לקבוע את תשלום חוב המזונות בשיעורים נתונה לבית-המשפט, בתנאי שבעל-הדין הופנו אליו על-ידי ראש ההוצאה לפועל "מטעמים מיוחדים שירשמו". חברי הנשיא ברק הרחיב את הדיבור על השיקולים שמן הראוי כי ידריכו הן את ראש ההוצאה לפועל בהפניית בעל-הדין לבית-המשפט והן את בית-המשפט עצמו, שעה שבא להחליט על פריסת חוב המזונות לשיעורים. רעיונותיו הכלליים של חברי הנשיא בדבר שקילת ערך הקניין של הנושה מול ערכי כבוד החייב וחירותו מקובלים עליי. המשנה לנשיא השופט אלון הקדיש לסוגיה כללית זו מחשבה רבה, על רקע המסורת המשפטית היהודית, והוא הניח הן במחקריו העיוניים המקיפים והן בפסיקתו בבית-משפט זה את היסודות להסדרי ההוצאה לפועל, במיוחד בסוגיית מאסר החייב. ראה: אלון בספרו הנ"ל [12] ובג"פ 5304/92 הנ"ל [1].

ב

ג

ד

ה

9. עם כל זאת ברצוני להוסיף כמה שיקולים הנוגעים במיוחד לחוב פסוק הנובע מחובת החייב לזון את בני משפחתו. לדעתי, יש להבדיל, גם בהקשר של דרך אכיפת החוב, בין חוב מזונות שהוא חלק מחיוב מתמשך לזון את בני המשפחה, לבין חוב מזונות הנוגע לחוב שצמח בעבר. יצוין, כי להבחנה מקבילה, אם כי לא זהה, יש השלכות מעשיות חשובות במסגרת ההלכה היהודית, שהיא הדין המהותי לגבי חיוב המזונות של יהודים. כך, ההלכה היהודית קובעת כי אישה "[ש]דחקה עצמה ביום ובלילה ועשתה ואכלה", אינה זכאית לתבוע מזונות בעד העבר (השווה גם סעיף 11 לחוק לתיקון דיני המשפחה (מזונות), תשי"ט-1959). כמו כן אישה "שלוותה ואכלה" זכאית אמנם, באופן עקרוני, לכך כי הבעל ישלם לה את סכום החוב כדי שתוכל לשלמו למלוה, אך חוב זה של הבעל אינו עוד בבחינת חוב מזונות, אלא בבחינת חוב כספי רגיל. ראה על סוגיות אלה בהרחבה ד"ר שרשבסקי בספרו הנ"ל [14], בעמ' 129-123.

ו

ז

10. בדומה לכך, כאשר אישה תובעת מזונות מבעלה לפרנסתה ולפרנסת ילדיה, יש להבדיל, במסגרת השיקולים בדבר דרכי ההוצאה לפועל, בין חוב לתשלום מזונות שוטפים, שהחייב בהם מתחדש מחודש לחודש, לבין חוב שהצטבר על אי-פירעון של חוב מזונות בעבר. זה נכון במיוחד כאשר בזמן הדיון בהוצאה לפועל אין מוטלת עוד על החייב חובת מזונות. דומה, כי דאגתו העיקרית של המחוקק הייתה להבטיח את תשלום המזונות השוטפים, שהם ביטוי לצורכי המחיה המידיים של בני המשפחה הזכאים להם. כאן, יחסו של הדין הוא נוקשה ביותר כלפי החייב הן במישור המהותי בעניין קביעת גובה סכום המזונות והן במישור ההוצאה לפועל, שבו קיים איום על החייב למאסר אזרחי ללא חקירת יכולת.

11. עם זאת דווקא בשל החיוניות בקבלת המזונות על-ידי בני משפחה, דאג המחוקק להבטיח את תשלומם של המזונות לגבי חוג זכאים מוגדר על-ידי מתן זכות כלפי המוסד לביטוח הלאומי. ראה חוק המזונות (הבטחת תשלום), תשל"ב-1972 והתקנות שהותקנו על-פיו. אפשרות זו – המוגבלת בהיקפה – מונעת הליכי הוצאה לפועל, כולל מאסר כפייה, מצד הזוכה כלפי החייב במזונות (סעיף 9 לחוק זה). והנה, בית-משפט זה קבע בפסק-דין חשוב כי גביית החוב על-ידי המוסד לביטוח לאומי מאת החייב במזונות אינה מזכה את המוסד לדרוש מאסר אזרחי של החייב על-פי הוראת סעיף 74(א) לחוק הוצאה לפועל. ראה רע"א 4445/96 בר-נוי נ' המוסד לביטוח לאומי [10]. כמו כן מוגבלת התקופה שבעבורה יכול הזוכה לדרוש תשלום למפרע מן המוסד לביטוח לאומי (סעיף 9 לחוק המזונות) (הבטחת תשלום)).

12. הוראות אלה מצביעות על כך כי אין להתייחס לכל הסוגים של חובות מזונות בצורה שווה. הוא הדין בסוגיה שלפנינו: השיקולים להפניית בעלי-הדין לבית-המשפט, במסגרת הוראת סעיף 69(ה) לחוק הוצאה לפועל, ושיקוליו של בית-המשפט לגבי האפשרות לפריסת החובות שהצטברו עד למועד החלטתו, מן הראוי כי יהיו מודרכים על-ידי יחסו של חוב זה לצורכי המחיה השוטפים של בני המשפחה. יש להחמיר עם חייב מזונות שאינו ממלא את חובתו לספק את צורכי המחיה השוטפים לבני משפחתו הנזקקים להם. לעומת זאת אפשר להקל עם חייב שבשלב זה אינו חייב עוד לזון את בני משפחתו, והחוב שעליו לשלם נוגע לעבר הרחוק. בנסיבות אלה החוב איבד מאופיו המקורי בהיותו נוגע כעת למזונות העבר, ולכן קרוב יותר במהותו לחוב פסוק רגיל. כלומר, בנסיבות אלה יש טעם להפנות את בעלי-הדין לבית-המשפט כדי שיקבע את שיעורי התשלומים לסילוק החוב על-פי יכולתו הכלכלית של החייב, כפי שנהוג כלפי חייבים אחרים. כמובן, על בית-המשפט להשתכנע כי אמנם אין לחייב אפשרות לשלם את החוב במלואו וכי הוא אינו מנסה להשתמט מתשלום החוב. כמו כן בקביעת שיעורי

התשלום אין להותיר את החייב ללא אמצעי קיום מספיקים (השווה בג"ץ 5618/92 לגזיאל נ' לגזיאל [11]). כמובן, עדיין אפשר לתת משקל מסוים לעובדה כי מדובר בחוב מזונות. כוונתי לכך כי מן הראוי שתיבחן השאלה כיצד התגברו בני המשפחה על מחדלו של מפרנסם לזון אותם. במסגרת זו, מן הדין לבדוק אם בני המשפחה נכנסו לחובות לשם סיפוק צורכיהם, ואם חובות אלה עדיין מעיקים עליהם בשלב זה של הדיון בהוצאה לפועל. לבסוף יש לזכור, כי קביעת שיעורים לתשלום החוב אינה מונעת מהזוכה לנקוט אמצעים אחרים שמקנים דיני ההוצאה לפועל לשם גביית חובו, כגון עיקול נכסים.

א

ב

13. לשם המחשת דבריי בדבר השינוי שעשוי לחול באופיו של חוב המזונות המקורי אביא דוגמה היפותטית. נניח כי מדובר באי-תשלום מזונות מצד הורה לילדו הקטין. החוב (הפסוק) הצטבר, אך בינתיים הגיע הקטין לבגרות, ומצבו הכלכלי איתן, בעוד שמצב הורהו בכי רע. האם במקרה זה נתיר לילד לרדת לנכסי ההורה בשל חוב המזונות ללא כל הגבלה ובכל חומרת הדין? מה עוד, כי הילד עצמו חייב, עקרונית, לזון את הורהו הנצרך על-פי הוראת סעיף 4(1) לחוק לתיקון דיני המשפחה (מזונות) (עם זאת השווה פטור אפשרי לפי סעיף 9 לחוק זה). לטעמי, מן הראוי כי במקרה זה ייתנו משקל מיוחד למצבו הכלכלי הגרוע של ההורה, כפי שהיו נוהגים כלפי חייב רגיל.

ג

ד

14. לצד השיקולים הפרטניים שהוזכרו, יש לתת משקל ראוי גם לתכליתם של דיני ההוצאה לפועל לאפשר גביית חובות ביעילות. שהרי, מערכת יעילה לאכיפת פסקי-דין היא הכרחית לקיומה של מערכת משפט תקינה הזוכה לאמון הציבור. ראה דבריו המאלפים של השופט ד' בר-אופיר במאמר "בג"צ פר"ח ומה שאחריו" [20], בעמ' 343.

ה

על חשיבותה של הגשמת הזכות המשפטית עמד ר' ירינג בספרו המאבק למשפט [21]:

"מהות המשפט היא הגשמה למעשה. כלל משפטי שלא היתה בו הגשמה או שההגשמה ניטלה ממנו, שוב אין לו זכות להקרא בשם זה ונהפך לקפיץ משותק במנגנון המשפט, שאינו מתפקד ושאפשר להוציא אותו בלי שישתנה משהו" (שם, בעמ' 77-78).

ו

ובהמשך המחבר ירינג אומר:

ז

"...המאבק למען הזכות הוא גם מאבק למען החוק, והמדובר בריב הוא לא רק טובת היחיד, יחס בודד שבו התגשם החוק, צילום כפי שאמרתי, שבו

א נקלטה קרן אורה חולפת של החוק ונקבעה שם ואפשר לשבור ולהרוס אותה בלי לפגוע בחוק עצמו, אלא כאן מזולזל ונדרס עצמו; אם החוק רוצה להיות לא רק משחק ומימרה, צריך הוא לקיים את עצמו – עם זכות הנפגע מתמוטט החוק" (שם, בעמ' 89-90).

ב 15. לבסוף, הכול מסכימים, כי בקביעת דרכי הוצאה לפועל יש להבדיל בין חייב דל אמצעים המצוי במצוקה כלכלית ממשית לבין חייב המשתמט מתשלום חובו (דברי השופט בר-אופיר, שם [20], בעמ' 347).

ג 16. במקרה שלפנינו, כפי האישה, המשיכה 1, טענות קשות על התנהגותו של בעלה לשעבר, אשר זנח אותה ואת בתה, לא מילא אחר פסק המזונות ועיגן אותה מעל לעשרים שנה. ואמנם, שני בעלי-הדין ניהלו ביניהם מערכות משפט רבות וממושכות כך שאפשר להבין ללבה של המשיכה 1. עם זאת מצוים אנו להתחשב בנתונים האובייקטיביים הקובעים את משקל השיקולים בדבר הערכים המנוגדים בהליכי ההוצאה לפועל בנסיבות הנתונות.

ד 17. לכן מצטרף אני למסקנתו של חברי הנשיא ברק כי יש לבטל את פסק-דינו של בית-המשפט המחוזי ולהחזיר את הדיון אליו כדי שיבחן את פסק-דינו של בית-המשפט לענייני משפחה לאור השיקולים שהועלו בחוות-דעתו של חברי הנשיא ובחוות-דעתי.

ה התוצאה היא שאנו מקבלים הערעור ומחזירים התיק לבית-המשפט המחוזי. אין צו להוצאות.

ניתן היום, כ"ד באדר תשס"א (19.3.2001).

ו מיני-רציו:

ז * הוצאה לפועל – תשלומים – חוב מזונות

סמכות יושב-ראש ההוצאה לפועל להפנות את בעלי-הדין לבית-המשפט לקביעת תשלומים בשיעורים – הצורך בטעמים מיוחדים שיירשמו להפניה כאמור – האם הסמכות קיימת גם כאשר מלכתחילה לא נפסקו תשלומים בשיעורים – מהות הטעמים המיוחדים – שיקולי בית-המשפט בקביעת תשלום בשיעורים – זכויות הצדדים – זכות הקניין של הזוכה – זכותו של הזוכה למינימום קיום אנושי – כחלק מכבוד האדם שלו – איזונה אל מול זכותו של החייב למינימום קיום אנושי – ההצדקה לתשלום בשיעורים כאשר אחרת לא יוכל החייב לקיים את עצמו.

* משפט חוקתי – זכויות הפרט – שמירת כבוד האדם

הזכות למינימום קיום אנושי – כחלק מכבוד האדם – השפעתה של פרשנות הוראות שעניינן הוצאה לפועל – הצורך להבטיח מינימום קיום אנושי לזוכה – הצורך להבטיח מינימום קיום אנושי לחייב.

הודעה למנויים על עריכה ושינויים במסמכי פסיקה, חקיקה ועוד באתר נבו - הקש

כאן